

Ion Ciobanu, Serghei Agulnicov

Complexele funerare atribuite culturii Sabatinovka din Tumulus 9 de la Crihana Veche

Keywords: tumulus, necropolis, pottery, burials, Bronze Age.

Cuvinte cheie: tumul, necropolă, ceramică, morminte, epoca bronzului.

Ключевые слова: курган, могильник, керамика, захоронения, бронзовый век.

Ion Ciobanu, Serghei Agulnicov

Burial complexes of Sabatinovka Culture from Crihana Veche

The article describes a group of funeral complexes of the Sabatinovka Culture discovered in 2015 in the Tumulus Nr. 9 near Crihana Veche Village (Cahul District). The paper also proposes an analysis of peculiarities of funeral rites of the Sabatinovka Culture from the area between Dniester and Prut. As a rule, the funeral complexes of the culture under study are located in the south-eastern part of tumulus, as in the Tumulus Nr. 9 from Crihana Veche. The funeral rite and unearthed implements suggest a synchronisation of the funeral complex from the Tumulus Nr. 9 with the cultural circle Noua-Sabatinovka-Coslogeni, as well as the culture Monteoru (phase II B) and is dated back to 14th-13th centuries BC.

Ion Ciobanu, Serghei Agulnicov

Complexele funerare atribuite culturii Sabatinovka din Tumulus 9 de la Crihana Veche

În articolul de față este prezentat un grup de complexe funerare aparținând culturii Sabatinovka, descoperite recent (2015) în Tumulus 9 de la Crihana Veche, r-nul Cahul. Sunt analizate aspecte generale ce țin de ritualul funerar al culturii Sabatinovka în spațiul pruto-nistrean. De regulă, mormintele ce aparțin acestei culturi din epoca bronzului târziu erau amplasate în sectoarele de sud-est ale tumulilor, formând o concentrație de morminte de felul unei necropole de dimensiuni mici. Aceeași situație poate fi urmărită și în T. 9 de la Crihana Veche. Ritualul funerar și piesele de inventar, descoperit în procesul cercetărilor arheologice, sincronizează micronecropa din T. 9 cu masivul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni, precum și cu cultura Monteoru (faza IIB) și se datează în secolele XIV–XIII a.Chr.

Ион Чиобану, Сергей Агульников

Погребальные комплексы сабастиновской культуры из Кургана № 9 у с. Крихана Веке

В данной статье представлена группа погребальных комплексов культуры Сабатиновка, обнаруженных недавно (2015 г.) в Кургане № 9 у с. Крихана Веке, р. Кахул. Проанализированы особенности погребального обряда Сабатиновской культуры Пруто-Днестровского междуречья. Как правило, погребения этой культуры располагаются в юго-восточной части курганов, образуя в своем роде могильники небольших размеров. Подобная ситуация прослеживается и в Кургане № 9 из Крихана Веке. Погребальный обряд и инвентарь, обнаруженный в ходе археологических раскопок, позволяет синхронизировать могильник Кургана № 9 с общим культурным массивом Ноуа-Сабатиновка-Кослоджен, а также с культурой Монтеору (фаза II B) и датируется XIV–XIII вв. до н.э.

Ritul funerar al culturii Sabatinovka, în prezent, reprezintă un aspect slab elucidat în cadrul problematicii indoeuropene, legate de păstorii vechi ai stepelor euroasiatice. În tumulii din zona stepei nord-pontice, complexele funerare de tip Sabatinovka succed cronologic și stratigrafic mormintele ce aparțin culturii Mnogovalikovaia. Cercetările din ultimii ani au permis extinderea acestui orizont din epoca bronzului târziu în zona Nistru-Dunăre-Marea Neagră [Vanchugov 2000, 39-56] și în particular spațiul pruto-nistrean [Agul'nikov 2002, 176-181]. Având în vedere continuitatea genetică a culturii Sabatinovka de la cultura Mnogovalikovaia, s-a reușit elucidarea aspectelor culturale specifice celei dintâi,

în ceea ce ține de ritul funerar și de inventar [Vanchugov 2000, 40].

Numărul de complexe funerare fiabile din perioada de existență a culturii Sabatinovka din interfluviul pruto-nistrean varia în mod repetat, în calculele cercetătorilor, de la 20-25 [Dergachev 1986, 180] la 500-600 [Cherniakov 1985, 135]. Mai târziu a fost numită cifra de 100 de complexe funerare [Vanchugov 2000, 40] atribuite culturii Sabatinovka, iar după ultimele date, numărul lor în regiunea nord-vest-pontică ajunge la 662 [Sava 2003, 4; Sava, Agul'nikov 2003]. Precizarea apartenenței lor la cultura Sabatinovka a fost făcută nu numai în baza metodei comparative a formelor

ceramice și a elementelor de rit funerar, dar, de asemenea, folosind tabelele statistico-combinatorii special elaborate și ținându-se cont de toate aspectele ritualului funerar. Drept urmare a prelucrării unui lot de morminte din epoca bronzului târziu din regiune, mormintele ce aparțineau culturii Mnogovalikovaia (sau cultura Babinsk) au fost eliminate din complexe funerare de tip Sabatinovka.

Cea mai mare parte a complexelor funerare de tip Sabatinovka o constituie mormintele secundare amplasate în mantaua tumulilor din epocile ulterioare – 645. Se remarcă o serie de tumuli cu morminte principale de tip Sabatinovka – cca 17-25% din total. Mormintele secundare sunt repartizate pe sectoare în modul următor: centru – 23 (3,5%), sectorul nordic – 7 (1,1%), sectorul nord-estic – 30 (4,5%), sectorul estic – 27 (4,1%), sectorul sud-estic – 132 (19,9%), sectorul sudic – 300 (43,5%), sectorul sud-vestic – 86 (13%), sectorul vestic – 11 (1,7%) și sectorul nord-vestic – 26 (3,9%). Cea mai mare parte a înmormântărilor au fost înregistrate la momentul surprinderii, scheletul, contururile camerelor mortuare nu sunt întotdeauna depistate în terasamentele movilelor. În cazurile când camerele funerare sunt semnalate, acestea au dimensiuni mici, ocazional, acoperite cu bârne de lemn sau piatra. Domină camerele mortuare de formă ovală și rectangulară în plan, cutii de piatră apar mai rar. Camerele funerare ce au forme ovale – 134 (20,2%), formă ovală cu nișe – 1 (0,15%), ovale cu treaptă – 3 (0,45%), dreptunghiulare – 77 (11,63%), dreptunghiulară cu nișe – 5 (0,75%), nu a fost surprins conturul – 440 (66,5%). Pe fundul gropii, de regulă, se surprind resturi de natură organică sau urme ale așternutului vegetal, pigmenți de cretă și, mai rar, de ocră. Mormintele ce aparțin culturii Sabatinovka erau amplasate, de obicei, în sectoarele sud-estice ale tumulilor, formând în plan o concentrație de morminte de felul unei necropole de dimensiuni mici. Într-o oarecare măsură, găsim similitudini cu necropolele culturii Noua de pe Prutul Mijlociu, unde mormintele sunt de asemenea concentrate în sectoarele sud-estice în cadrul unor movile mai vechi, dar unde, în cele mai multe cazuri, mormintele ies departe de mantalele tumulilor (necropolele de la Pererita, Burlanesti și Chirileni) [Sava 2002].

Defuncții erau plasați în poziție chircită pe o parte și predomină gradul mare de chircire – 638 de cazuri, ceea ce reprezintă 95,5%. Gradul de

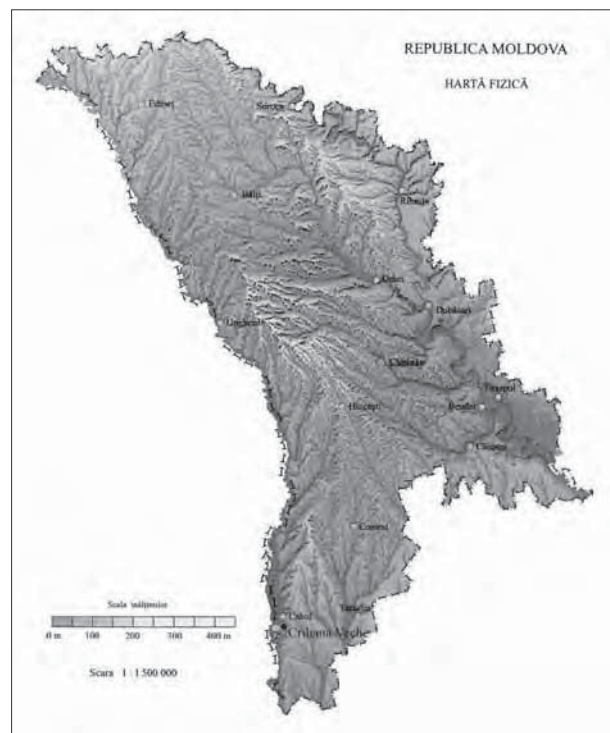

Fig. 1. Harta fizico-geografică a Republicii Moldova cu indicarea localității Crihana Veche (r. Cahul).

Fig. 1. Geographical location of the Chrihana Veche site (Cahul District).

chircire mediu a fost semnalat în 18 complexe și reprezintă 2,7 %. Poziția chircită pe partea stângă – 453 de cazuri (67,8%), pe partea dreaptă – 172 (25,7%), iar în 43 de cazuri poziția nu a fost posibil de fixat (6,4%). Gradul de chircire a picioarelor la nivelul genunchilor poate fi definit ca trecere de la gradul mediu la puternic (45-55°) în 540 cazuri (80,8 %) și, într-o măsură mai mică (90-120°) real înregistrate în 18 și 16 cazuri. Orientarea înmormântărilor de tip Sabatinovka în tumulii din regiunea cuprinsă între Nistru și Dunăre este, după cum urmează: nord (35-20°) – 16, nord-est (20-65°) – 125, est – 305 (65-110°), sud-sud-est (110-155°) – 102-35 (155-200°), sud-vest (200-245°) – 35 vest (245-290°) – 12, nord-vest (290-335°) – 9, în 38 de morminte nu a putut fi stabilită orientarea [Sava, Agulnicov 2003].

Cele mai reprezentative complexe funerare secundare atribuite culturii Sabatinovka au fost descoperite într-o serie de tumuli din epoca eneolitică-bronz timpuriu de pe malul drept al râului Nistru. Morminte din această categorie au fost cercetate de către expediția arheologică de salvare de la Suvorovo (în prezent Ștefan Vodă) în limi-

Fig. 2. Harta topografică a com. Crihana Veche. Tumulul nr. 9.

Fig. 2. Topographical map of the commune Crihana Veche. Tumulus 9.

tele localităților Răscăieți, Purcari, Olănești [Iarovoï 1990], Cîrnățeni, Săiți [Levitski 1995, 159-165; Demchenko, Levitski 1997, 155-188], Cioburciu, Talmaza [Aguľnikov 1989], în tumulii de lângă satul Semionovca [Subbotin 1985, 45-95] și la Mologa de pe malul limanului Nistrului [Maliukevich, Agul'nikov 2005, 193-212] (fig. 3). De notat aici că pe partea dreaptă a râului Nistru, lângă satul Cîrnățeni a fost cercetată movila nr. 2, de unicat, cu morminte centrale de tip Sabatinovka (mormintele 2 și 3), cu construcții funerare complexe, ce includeau gropi de pari, trepte, precum și vase ceramice reprezentate de o ceașcă și un vas cu torți supraînălțate, mai mult caracteristice pentru masivul cultural-istoric Noua-Sabatinovka [Levitski 1995, 159-165, ris. 1].

În continuare vom analiza cele mai reprezentative complexe funerare din perioada bronzului târziu din T. 9, investigate în anul 2015 la Crihana Veche pe malul stâng al Prutului Inferior (fig. 1).

Tumulul nr. 9 se găsea la cca 1,35 km nord de biserica creștin-ortodoxă din satul Crihana Veche și la 15 m vest de traseul R34, A283 Cahul-Giurgiulești, la marginea de nord a localității, pe prima terasă a râului Prut (fig. 2). Mantaua T. 9 se ara anual și, la momentul demarării cercetării, avea o configurație circulară neregulată în plan (fig. 4). Înălțimea movilei era de cca 1,25 m, iar diametrul de aproximativ 24x27 m.

Drept rezultat al investigațiilor arheologice au fost descoperite 20 de morminte de înhumare și patru complexe rituale(?). Astfel, în construcția T. 9 pot fi surprinse trei faze cultural-cronologice majore: 1 – eneolitic târziu, cultura Hadzhider-

Cernavodă I (M. 10); 2 – bronz timpuriu, cultura Iamnaia; 3 – bronz târziu, culturile Mnogovalikovaia și Sabatinovka; la care se adaugă un mormânt secundar atribuit cu probabilitate sarmaților din primele secole p.Chr.

Prima manta a tumulului este în legătură directă cu M. 10 din perioada eneolitică târzie și era amplasat în sectorul nord-vestic al tumulului, la 4,1 m distanță de reperul central și la adâncimea de 1,7 m (fig. 4). Tot la aceeași adâncime au fost descoperite două șanțuri în formă de semicerc în plan, care flancau M. 10 din partea de nord-nord-est și sud-sud-vest. Camera funerară

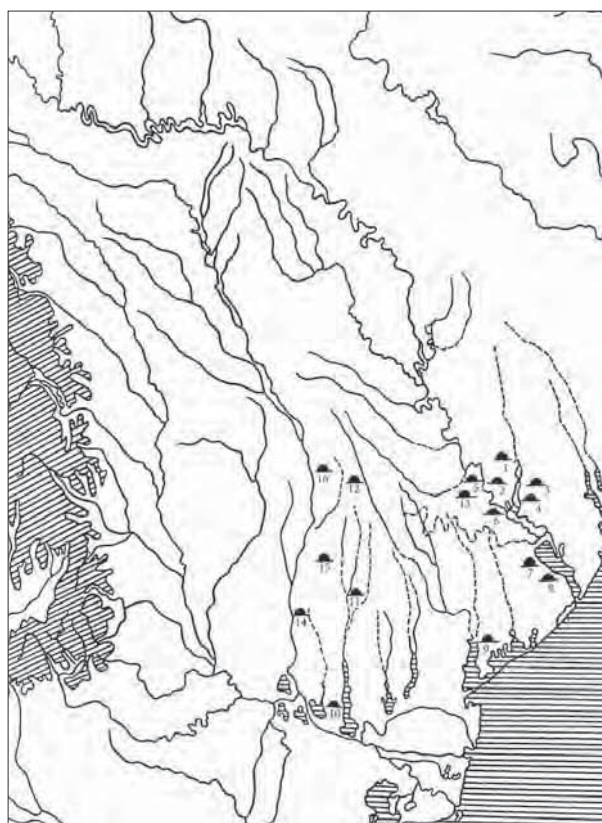

Fig. 3. Complexele funerare ce aparțin culturii Sabatinovka din spațiul pruto-nistrean. 1- Nicol'skoe-Uiutnoe; 2- Hlinaia; 3- Shcherbaka; 4- Limanskoe-Zal't; 5- Cîrnățeni; 6. Olănești-Purcari; 7. Semenovka; 8- Mologa; 9- Kochkovatoe; 10- Plavni; 11- Taraclia I-Taraclia II; 12- Gradiște; 13- Săiți; 14- Crihana Veche; 15- Doina-Rumeanțev; 16- Tochile-Răducani.

Fig. 3. Funeral complexes that belong to the Sabatinovka Culture from the area between Dniester and Prut rivers. 1- Nicol'skoe-Uiutnoe; 2- Hlinaia; 3- Shcherbaka; 4- Limanskoe-Zal't; 5- Cîrnățeni; 6. Olănești-Purcari; 7. Semenovka; 8- Mologa; 9- Kochkovatoe; 10- Plavni; 11- Taraclia I-Taraclia II; 12- Gradiște; 13- Săiți; 14- Crihana Veche; 15- Doina-Rumeanțev; 16- Tochile-Răducani.

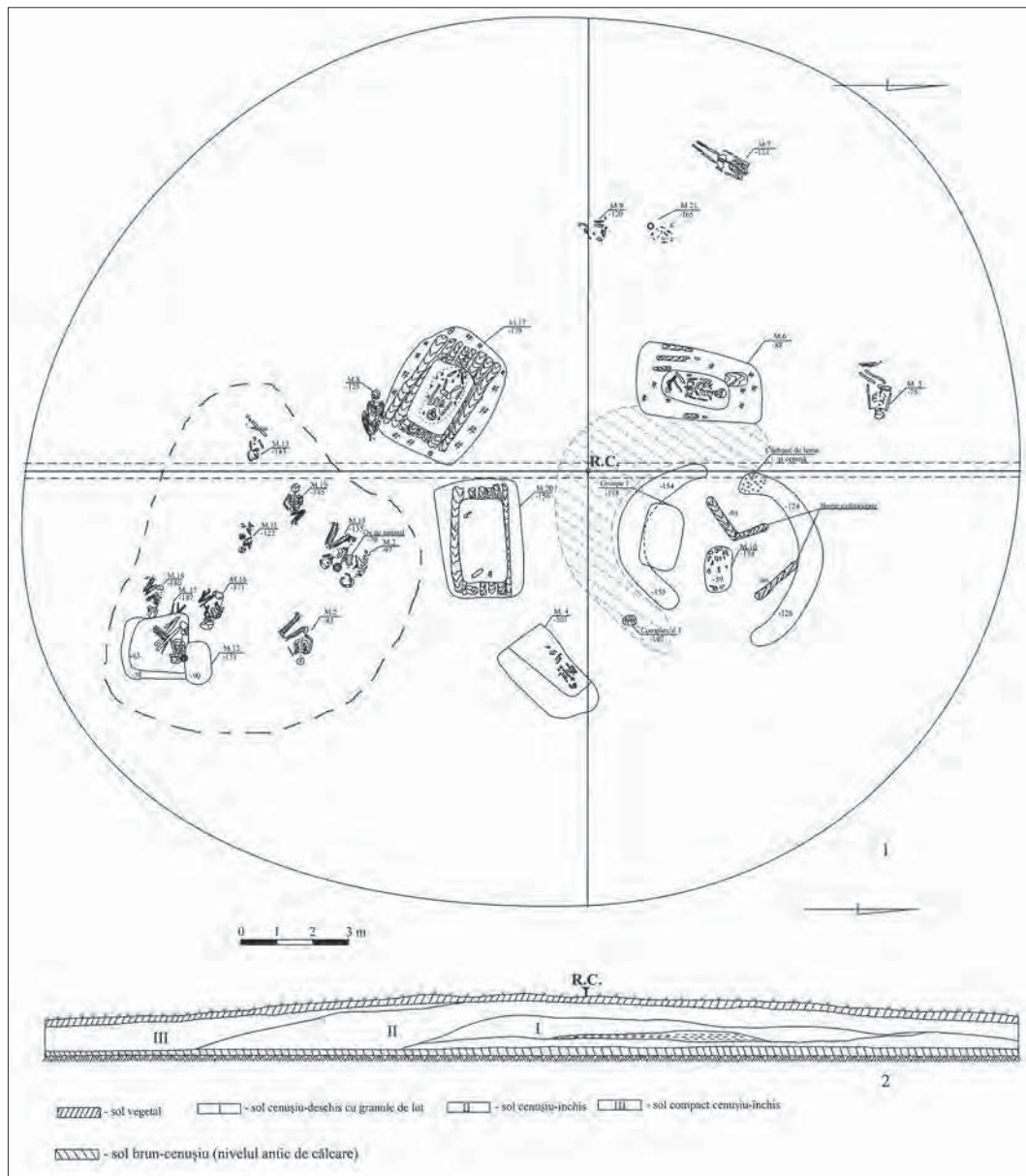

Fig. 4. Crihana Veche. Tumulul nr. 9. Plan și profil.

Fig. 4. Crihana veche. Tumulus Nr. 9. Plan and section.

era amplasată în centrul construcției. Dimensiunile gropii mormântului: 1,25x0,90 m, adâncimea de la nivelul semnalării conturului – 0,60 m (fig. 4). Judecând după locul descoperirii craniului, putem presupune că defunctul a fost plasat cu capul spre est, cu brațele întinse de-a lungul trunchiului, membrele inferioare au fost (probabil?) întinse, bazinul deplasat spre partea sud-vestică a camerei mortuare. Scheletul era vopsit cu mult ocră de culoare roșie-aprinsă, o concentrație mai mare de ocră atestându-se pe craniu. În imediata apropiere a scheletului și sub el au fost semnalate urme de putregai de culoare

maronie de la așternutul vegetal. Pe partea de sud și de vest a complexului funerar care înconjură M. 10 a fost depistat solul galben, excavat în procesul de săpare a celor două șanțuri ce înconjură mormântul respectiv. El forma o aglomerare semicirculară în plan, cu lungimea de 7,5 m, lățimea maximă de 3 m și grosimea de 0,2 m (fig. 4). În concluzie, având în vedere modul în care a fost orientat defunctul, construcția din jurul mormântului, groapa ce intersectează șanțul sudic, resturile de bârne carbonizate din zona centrală a construcției funerare, bârnele de lemn putred, precum și urmele de foc în extremită-

tea vestică a șanțului nordic, putem atribui cu probabilitate M. 10, respectiv prima manta a T. 9 de la Crihana Veche, culturii Hadzhider-Cernavodă I din perioada târzie a epocii eneolitice¹ [Petrenko 1989, 19; Manzura 1993, 28-30; Manzura 1994, 96; Iarovoi 2000, 14; Agulnikov, Pașa 2008, 33].

Următorul orizont cronologic este reprezentat de un grup de morminte ce aparțin culturii Iamnaia din bronzul timpuriu (mormintele 4, 6, 17 și 20). În-mormântările erau efectuate în camere funerare de formă dreptunghiulară, acoperite cu bârne de lemn masiv. Defuncții erau depuși pe spate, în poziție chircită sau ușor înclinați. Un element important în ceea ce ține de ritualul funerar este ocrul cu care era presurat corpul decedatului și care simboliza sângele și credința în lumea de apoi [Iarovoi 1985, 67-68].

Mormintele ce aparțin culturii Iamnaia din T. 9 pot fi atribuite grupului 5 de înmormântări, după clasificarea lui E. Iarovoi, caracterizată prin depunerea defunctului în poziție orizontală pe spate, cu brațele întinse de-a lungul corpului și picioarele îndoite, rudicate de la genunchi [Iarovoi 2000, 20-21]. Drept mormânt central pentru a doua manta poate fi considerat cel notat cu nr. 20, situat în sectorul sud-estic al tumulului.

Un alt orizont cronologic din cadrul mantalei a II-a este legat de complexul de înmormântări de tip Iamnaia, faza finală (mormintele nr. 3, 5, 8-9, 19 și 21). Pe baza ritualului de înmormântare – chirciți pe spate cu orientare spre est sau vest – mormintele pot fi încadrate în grupurile 6 și 7 ale tipului 5, după clasificarea lui Iarovoi, ca morminte Iamnaia târzie sau post-Iamnaia [Iarovoi 2000, 21].

De mantaua a III-a este legat grupul de înmormântări din perioada târzie a epocii bronzului. Mormintele nr. 2, 11-16 și 18 formează un grup specific, concentrat în sectorul de sud-est al mantalei tumulului. Defuncții erau depuși în poziție chircită pe partea stângă, cu capul orientat spre est-sud-est. Un interes deosebit prezintă M. 12, care era un complex funerar de o formă complicată, reprezentată de o construcție cu dromos și cameră mortuară laterală canalului de acces (fig. 5). Asemenea înmormântări sunt caracteristice, în special, pentru cultura Mnogovalikovaia sau așa-numita cultura Babinsk, având însă drept inventar un vas ceramic

ce poate fi încadrat în tipul VIII caracteristic pentru cultura Sabatinovka [Sava, Agulnikov 2003, 125]. În M. 18 a fost descoperit un vas cu toartă supraînălțată și suprafața lustruită, ce se încadrează perfect în tipul II din cultura Sabatinovka [Sava, Agulnikov 2003, 125-126, fig. 2].

Șirul cronologic din cadrul tumulului nr. 9 îl încheie M. 7, unde defunctul a fost plasat în poziție întinsă pe spate, cu orientare pe axa nord-sud. Craniul lipsește, la fel și inventarul, dar, judecând după orientarea și poziția scheletului, mormântul poate fi atribuit sarmaților din primele secole ale erei creștine [Grosu 1990, 31].

Grupul de morminte secundare din epoca bronzului târziu din T. 9 de lângă Crihana Veche.

M. 2 (epoca bronzului târziu) a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului, la o distanță de 6,5 m de reper, la adâncimea de 0,97 m (fig. 4). Starea de conservare a scheletului era nesatisfăcătoare. Judecând după resturile scheletice păstrate, defunctul, de gen masculin, cu vârsta cuprinsă între 40 și 50 ani², a fost depus în poziție chircită pe partea stângă, cu craniul orientat spre est. Craniul era orientat cu fața spre sud. Membrele inferioare lipseau. Măinile erau îndoite de la coate. Gradul de chircire a scheletului este mediu (fig. 5,1). Fără inventar.

M. 11 (epoca bronzului târziu) a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului, la o distanță de 9,5 m de reper, la adâncimea de 1,18 m (fig. 4). Camera funerară nu a fost semnalată. Starea de conservare a scheletului – satisfăcătoare. După cum reiese din amplasarea resturilor scheletice păstrate, defunctul, de gen feminin, cu vârsta cuprinsă între 40 și 45 ani, a fost depus în poziție chircită pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre est. Craniul era plasat pe partea dreaptă, cu fața spre nord, mâinile îndoite de la coate și membrele inferioare chircite puternic pe partea dreaptă (fig. 5,2). Lipsit de inventar.

M. 12 (epoca bronzului, cultura Mnogovalikovaia?) a fost semnalat în sectorul sud-estic al tumulului, la o distanță de 11,5 m de reper, la adâncimea de 1,31 m (fig. 4). Complexul funerar de o formă complicată era prezentat de o construcție cu dromos și cameră mortuară laterală canalului de acces (fig. 5,3). Dromosul avea în

1. Vestigiile de acest tip au fost denumite diferit: grupul Hadzhider (Petrenko 1989), aspectul basarabean al culturii Cernavodă I (Manzura 1993; Manzura 1994) sau tipul Hadzhider-Zhivotilovka (Iarovoi 2000).

2. Determinările întregului lot de resturi osteologice de origine umană au fost efectuate de către dna dr. Angela Simalcsik, căreia îi mulțumim și pe această cale.

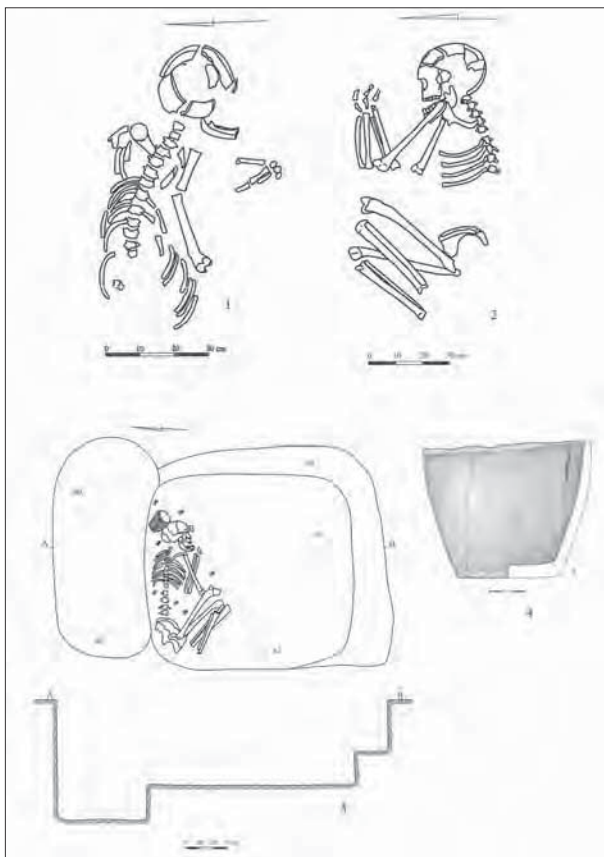

Fig. 5. Crihana Veche. Tumulul nr. 9. 1- mormântul 2; 2- mormântul 11; 3- mormântul 12; 4- vas din mormântul 12.

Fig. 5. Crihana Veche. Tumulus Nr. 9. 1- burial 2; 2- burial 11; 3- burial 12; 4- receptacle from the burial Nr. 12.

plan forma ovală, cu dimensiunile de 1,65x0,75 m, adâncimea de 0,90 m, fiind orientat pe axa est-vest. Umplutura gropii de acces consta din cernoziom în amestec cu lut galben. Adiacent gropii de acces, în partea de sud, continua camera funerară ce avea formă patrulateră cu colțurile rotunjite și laturile ușor arcuite în plan, cu dimensiunile de 1,5x1,4 m și adâncimea de 0,60 m. Pe perimetru, groapa mormântului, în partea sudică și estică, era prevăzută cu o treaptă, săpată în lut steril cu lățimea ce varia de la 0,30 m, în partea de sud-vest, la 0,12 m în partea de nord-est. Umplutura camerei funerare consta din cernoziom în amestec cu lut galben granulat, fiind semnalate și concrețiuni de lut de la tavanul nișei funerare, care la momentul cercetărilor era căzut.

Scheletul, aparținând unui individ de gen masculin, cu vârsta cuprinsă între 40 și 50 ani, a fost găsit în extremitatea nordică a camerei funerare, la limita sudică de a jos gropii de acces. Defunctul a fost depus în poziție chircită pe partea

stângă, cu trunchiul întors pe burtă și capul orientat spre est. Craniul era cu fața spre sud; mâinile – îndoite din cot în fața cutiei toracice, humerusul și ulna dreaptă lipsind. Picioarele erau plasate pe partea stângă. Gradul de chircire a picioarelor era maxim, starea de conservare a scheletului fiind satisfăcătoare. În imediata apropiere a scheletului și sub el au fost semnalate urme de putregai de culoare maronie de la așternutul vegetal. Inventar:

1. Vas ceramic descoperit în regiunea parietală a craniului. Recipientul prezintă o oală de formă tronconică cu fundul plat și pereții ușor bombăți în partea superioară (fig. 5,4). Buza este puțin evidențiată și tăiată. Suprafața exterioară are urme slabe de lustruire, culoarea cenușiu-cafenie cu pete negre, ca urmare a arderii neuniforme. Suprafața interioară a pereților vasului este lustruită și poartă urme de la iarba folosită la procesul modelării, culoarea neagră. În secțiune pereții vasului sunt de culoare neagră, având ca degresanți cioburi pisate mărunț și resturi vegetale. Dimensiuni: înălțimea 10 cm, diametrul fundului 8 cm și diametrul gurii 10 cm.

M. 13 (epoca bronzului, perioada târzie) a fost descoperit în sectorul sud-sud-vestic al tumulului, la o distanță de 9,2 m de reper, la adâncimea de 1,43 m (fig. 4). Camera funerară nu a putut fi semnalată. Starea de conservare a scheletului era nesatisfăcătoare. Judecând după resturile scheletice păstrate, defunctul, de gen feminin, cu vârsta cuprinsă între 40 și 45 ani, a fost depus în poziție chircită pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre est. Craniul era plasat pe partea dreaptă, cu fața spre nord. Mâinile îndoite de la coate, stânga plasată perpendicular pe trunchi. De la mâna stângă s-a păstrat doar humerusul. Membrele inferioare erau chircite puternic pe partea dreaptă (fig. 6,2). Fără inventar.

M. 14 (epoca bronzului, faza târzie) a fost observat în sectorul sud-estic al tumulului, la distanța de 12,3 m de reper, la adâncimea de 1,80 m și la 0,25 m spre vest de marginea camerei mortuare a M. 12 (fig. 4). Camera funerară nu a putut fi semnalată. Starea de conservare a scheletului – satisfăcătoare. Defunctul, de gen masculin, cu vârsta cuprinsă între 50 și 60 ani, a fost depus în poziție chircită pe partea stângă, cu craniul orientat spre est. Craniul era plasat pe partea stângă, cu fața spre sud. Mâinile erau îndoite de la coate, plasate în fața cutiei toracice, membrele inferioare

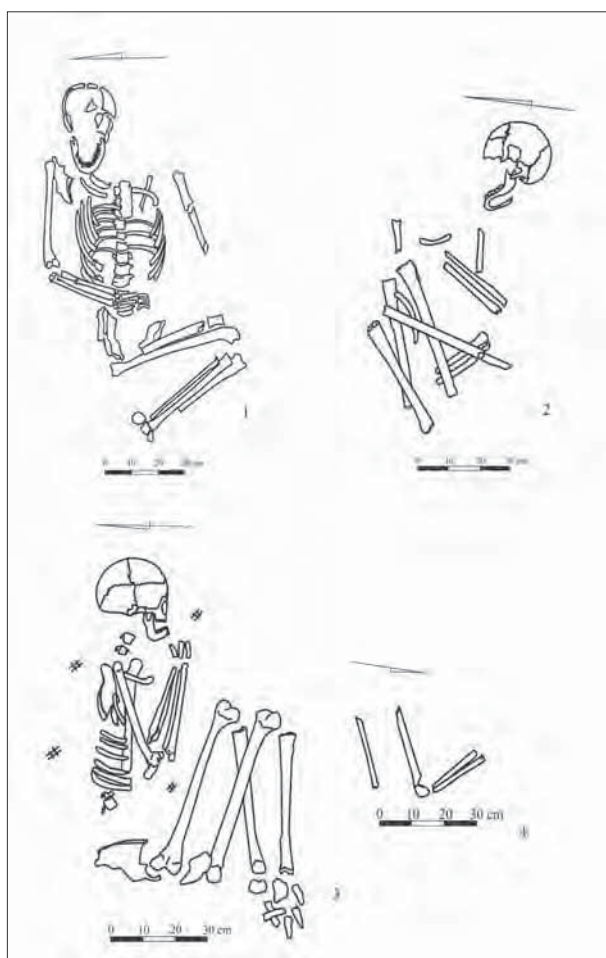

Fig. 6. Crihana Veche. Tumulul nr. 9. 1- mormântul 5; 2- mormântul 13; 3- mormântul 14; 4- mormântul 15.

Fig. 6. Crihana Veche. Tumulus Nr. 9. 1- burial 5; 2- burial 13; 3- burial 14; 4- burial 15.

fiind chircite puternic, pe partea stângă, cu labele picioarelor întinse. În imediata apropiere a scheletului și sub el au fost semnalate urme de putregai de culoare cafenie de la așternutul vegetal (fig. 6,3). Mormânt fără inventar.

M. 15 (epoca bronzului, perioada târzie) a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului, la o distanță de 11,8 m de reper, la adâncimea de 1,80 m (fig. 4). Camera funerară nu a putut fi identificată. Starea de conservare a scheletului era nesatisfăcătoare, fiind păstrate incomplet doar membrele inferioare³. Judecând după resturile scheletului care s-au păstrat, putem conchide că defunctul, cu vârsta de 2,5-3 ani, a fost depus în poziție chircită pe partea stângă, cu capul spre

3. Probabil a fost deranjat în momentul înmormântării defunctului din M. 12.

sud-est (fig. 6,4). Fără inventar.

M. 16 (epoca bronzului târziu) a fost semnalat în sectorul sud-estic al tumulului, la distanța de 10,4 m de reper și la 0,4 m nord-vest de mormântul nr. 12, la adâncimea de 1,71 m (fig. 4). Camera funerară avea formă ovală în plan, și dimensiunile de 1,25x0,75 m și adâncimea de 0,15 m, orientată est-vest. Defunctul, de gen masculin, cu vârsta de aproximativ 50 ani, a fost depus pe fundul gropii, în poziție puternic chircită pe partea stângă, cu capul orientat spre est. Craniul era așezat pe partea stângă, cu fața spre sud. Brațele erau îndoite din cot spre craniu, iar falangele întinse spre sud. Membrele inferioare au fost plasate pe partea stângă, puternic chircite (fig. 7,1). Mormânt fără inventar.

M. 18 (epoca bronzului, cultura Sabatinovka) a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la o distanță de 7,3 m de reper, la adâncimea de 1,35 m (fig. 4). Camera funerară nu a putut fi semnalată. Defunctul, de gen masculin, cu vârsta cuprinsă între 40 și 45 ani, a fost așezat în poziție chircită pe partea stângă, cu capul orientat spre est. Craniul s-a păstrat fragmentar. Mâna dreaptă era îndoită din cot și plasată perpendicular pe trunchi, iar cea stângă, fragmentată și îndoită în fața oaselor craniului. Picioarele erau îndoite pe partea stângă, având gradul de chircire maxim. Starea de conservare a craniului și a întregului schelet este nesatisfăcătoare. Sub schelet au fost semnalate urme de putregai de culoare maronie de la așternutul vegetal (fig. 7,2). Inventar:

1. Vas de lut (fig. 7,3) descoperit la 0,12 m de la craniu, în dreapta, în regiunea omoplatului. Acesta prezintă o ceașcă cu toartă supraînălțată, fundul plat, puțin bombat pe pansă, gâtul scurt și buza profilată. Toarta dreptunghiulară în secțiune, cu capătul superior fixat de buză, iar cu cel inferior de diametrul maxim. Recipientul este modelat din pastă cu adaos de cioburi pisate mărunt, suprafețele lui sunt cenușii-închise cu urme de lustruire, iar miezul este brun-deschis. Arderea lui este neuniformă, culoarea suprafețelor variind de la brun-deschis, cărămiziu la cenușiu-închis. Miezul vasului are culoare neagră. Dimensiuni: înălțimea 10,5 cm, diametrul buzei 11,5 cm, diametrul maxim al corpului 13,5 cm, diametrul fundului 8 cm, înălțimea torții 6,6 cm, grosimea torții 0,87 cm, lățimea torții 1,9 cm.

Cele mai târzii complexe funerare descoperite în T. 9 sunt cele din epoca bronzului final. Mormintele nr. 2, 11-16 și 18 formează o grupare specifică,

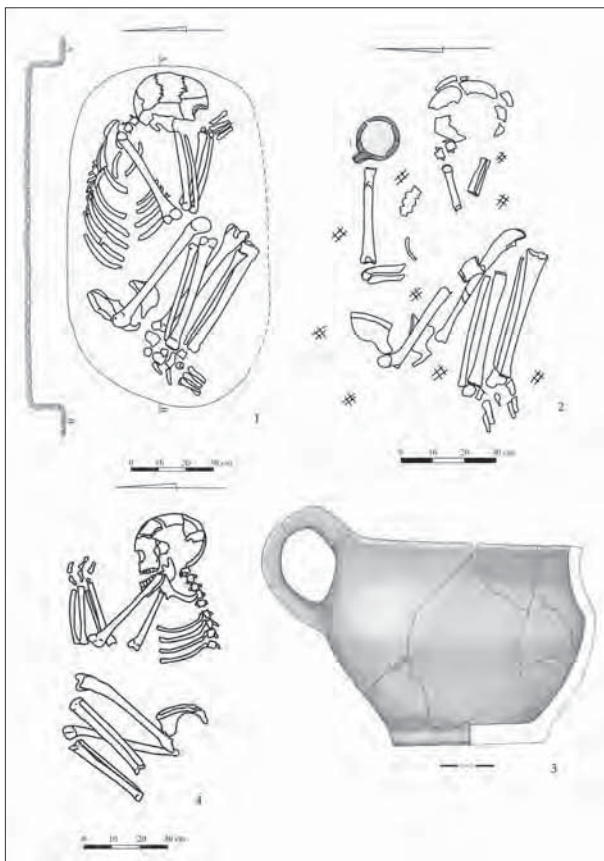

Fig. 7. Crihana Veche. Tumulus nr. 9. 1- mormântul 16; 2- mormântul 18; 3- vas din mormântul 18; 4- mormântul 11.

Fig. 7. Crihana Veche. Tumulus Nr. 9. 1- burial 16; 2- burial 18; 3- pottery from burial 18; 4- burial 11.

concentrată în sectorul de sud-est a mantalei tumulului. Defuncții erau depuși în poziție chircită pe partea stângă⁴, cu capul orientat spre est-sud-est. Un interes deosebit prezintă M. 12, care era un complex funerar de o formă complicată, reprezentată de o construcție cu dromos și cameră mortuară laterală canalului de acces (fig. 7,2). Asemenea înmormântări sunt caracteristice, în special, pentru cultura Mnogovalikovaia sau așa-numita cultura Babinsk, având însă drept inventar un vas ceramic ce poate fi încadrat în tipul VIII caracteristic pentru cultura Sabatinovka (Sava, Agulnicov 2003, 125). În M. 18 a fost descoperit un vas cu toartă supraînălțată și suprafața lustruită (fig. 7,3), ce se încadrează perfect în tipul II din cultura Sabatinovka (Sava, Agulnicov 2003, 125-126, fig. 2). Necropole similare din epoca bronzului târziu au fost descoperite

4. Cu excepția mormintelor 11 și 13, care au fost încadrate în cadrul grupului după următoarele elemente – locul amplasării în cadrul tumulului, după orientare, poziție, gradul de chircire și stratigrafie.

pe Prutul Inferior drept rezultat al săpăturilor de la movilele de lângă satele Tochile-Răducani, Doina, Rumeanțevo, Crihana Veche (T. 1 „La Pietricei”), Pelenei, Găvănoasa [Agulnicov, Bubulich 1998, 135-142; Agulnicov 2004, 91-103] (fig. 3). În toate cazurile enunțate, defuncții erau plasați în poziție chircită pe o parte și erau concentrate în sectoarele de sud-est a movilelor. În calitate de inventar mormintele aveau vase ceramice de tip borcan ornamentate cu brâu (Doina 1990, T. 1), precum și boluri cu toarta supraînălțată, specifice culturii Monteoru (faza II B), ornamentate cu caneluri și diverse aplicații (Tochile Răducani, T. 1, Rumeanțevo, T. 1) [Agulnicov 2004, 96-98]. Ar trebui remarcat faptul că ceramica având caracteristicile culturii Monteoru era însoțită de înmormântări efectuate după ritualul culturii Sabatinovka. Dacă în mormintele secundare cercetate în tumulii în zona adiacentă Prutului Mijlociu (lângă satele Corjeuți și Bădragii Vechi) [Levițki, Demcenco 1994] se constată existența unor forme ceramice, inerente culturii Noua [Sava 2002, 47-71, Taf. 63-67; Agulnicov 2004, 91-103], atunci pe cursul inferior al Prutului sunt semnalate elemente de împrumut din faza târzie a culturii Monteoru (IIB). Dar, la rândul său, există vase ceramice (diverse tipuri de vase borcan) tipice complexelor funerare din partea estică a arealului de răspândire a culturii Sabatinovka (Crihana Veche, T. 1, M. 23; T. 9, M. 12). În ambele movile din epoca bronzului, cercetate la Rumeanțevo și lângă Crihana Veche, există un model general comun. În T. 9 de lângă Crihana Veche evoluția grupului de morminte de tip Sabatinovka începe cu M. 12, care conține elemente specifice ritului funerar al culturii Mnogovalikovaia. Asemenea și în T. 1 de lângă Rumeanțevo, evoluția necropolei din perioada bronzului final începe cu M. 12, realizat tot de purtătorii culturii Mnogovalikovaia. Mormântul 12 din T. 1 de lângă Rumeanțevo servește drept reper cronologic pentru complexele ulterioare. Așadar, camera mortuară prevăzută cu treaptă (tipul IV), scheletul situat într-o structură din lemn (tipul VI) și două vase ceramice de tipul II și IV, precum și catarama de os de tipul II reprezintă repere în cadrul tipologiei complexelor din epoca bronzului târziu pentru spațiul pruto-nistean (Sava 1992). Mormântul 11 secundar, ce a fost descoperit în canalul de acces al M. 12, a fost însoțit de un vas tipic pentru faza târzie a culturii Monteoru (Monteoru IIB) [Agulnicov, Bubulich 1998, 135-142, ris. 2]. Stratigrafic, M. 11 a

fost depus mai târziu decât M. 12 ce aparținea culturii Mnegovalikovaia, fiind datat în baza unei cești cu caneluri în perioada Sabatinovka. Ulterior în mantaua tumulului au fost depuși defuncți-purtători ai culturii Sabatinovka. O situație similară a fost surprinsă și în T. 9 de lângă Crihana Veche, unde M. 12, cu elemente caracteristice culturii Mnegovalikovaia, reprezintă punctul de început în procesul de constituire a grupului de morminte de tip Sabatinovka cu elemente de influență Srubnaia, iar M. 18 era însoțit de un vas cu toarta supraînălțată caracteristic pentru masivul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni. Aceste forme ceramice sunt larg răspândite în arealul culturii Monteoru (faza IIb), sincronă cu cultura Sabatinovka, precum și cultura Coslogeni de la Dunărea de Jos [Morintz 1978, 132, fig. 70-72]. În timp ce pe de altă parte, pe malul

drept al Prutului și Dunării prezența vestigiilor de acest fel se argumentează ca fiind împrumuturi din est [Florescu 1991, 155-160]. Într-o anumită măsură, este un fenomen absolut normal pentru zona de contact de la Dunărea de Jos, în cazul în care ajung indirect elemente ce țin de cultura materială și de ritualul funerar al comunităților istorico-culturale de tip Srubnaia. Interferențele între culturile Mnegovalikovaia (etapa târzie), Sabatinovka, Srubnaia și Monteoru reprezintă un fenomen firesc în procesul de evoluție a contactelor dintre aceste comunități, în perioada finală a epocii bronzului, în partea de sud a spațiului pruto-nistean. Vestigiile arheologice descoperite în tumulii din regiunea Prutului Inferior vin să demonstreze că acest râu este o zonă de contact între diferite entități culturale din epoca bronzului târziu din sud-estul Europei.

Bibliografie

- Agul'nikov 1989:** S.M. Agul'nikov, Otchet o polevykh issledovaniikh Suvorovskoi novostroechnoi ekspeditsii v 1989 g. (Kishinev 1989). Arkhiv NMIM, nr.inv. 296 // С.М. Агульников, Отчет о полевых исследованиях Суворовской новостроечной экспедиции в 1989 г. (Кишинев 1989). Архив НМИМ, инв. №296.
- Agul'nikov 2002:** S.M. Agul'nikov, Pogrebal'nye komplekсы pozdnesabatinovskogo-rannebelozerskogo vremeni v Pruto-Dnestrovskom mezhdurech'e. In: Drevneishie obshchnosti zemledel'tsev i skotovodov (V tys. do n.e. – V vek n.e.) (Tiraspol' 2002), 176-182 // С.М. Агульников, Погребальные комплексы позднесабатиновского-раннебелозерского времени в Пруто-Днестровском междуречье. В сб.: Древнейшие общности земледельцев и скотоводов (V тыс. до н.э. – V век н.э.) (Тирасполь 2002), 176-182.
- Agul'nikov 2004:** S. Agul'nikov, Formirovanie pogrebal'nogo obriada Belozerskoi kul'tury. In: Thracians and circumponitic world (Chișinău 2004), 91-103 // С. Агульников, Формирование погребального обряда Белозерской культуры. В сб.: Thracians and circumponitic world (Chișinău 2004), 91-103.
- Agul'nikov, Bubulich 1998:** S. Agul'nikov, V. Bubulich, Pogrebeniia final'nogo etapa epokhi Srednei bronzy v stepnoi zone Respubliki Moldova. In: Problemy izucheniia Katakombnoi istoricheskoi obshchnosti (KKIO) i kul'turno-istoricheskoi obshchnosti Mnegovalikovoii Keramiki (KIOMK). (Zaporozh'e 1998), 135-142 // С. Агульников, В. Бубулич, Погребения финального этапа эпохи Средней бронзы в степной зоне Республики Молдова. В сб.: Проблемы изучения Катакомбной исторической общности (ККИО) и культурно-исторической общности Многоваликовой Керамики (КИОМК) (Запорожье 1998), 135-142.
- Agulnikov, Pașa 2008:** S. Agulnikov, V. Pașa, Morminte eneolitice târzii din regiunea Prutului Inferior. PEUCE S.N. VI, 2008, 29-40.
- Cherniakov 1984:** I.T. Cherniakov, Keramika pozdnebronzovogo veka iz poseleniia Mologa-II. In: Novye arkheologicheskie issledovania na Odeschine (Kiev 1984), 48-56 // И.Т. Черняков, Керамика позднебронзового века из поселения Молога-II. В сб.: Новые археологические исследования на Одесчине (Киев 1984), 48-56.
- Cherniakov 1985:** I.T. Cherniakov, Severo-Zapadnoe Prichernomor'e vo vtoroi polovine II tys. do n.e. (Kiev 1985) // И.Т. Черняков, Северо-Западное Причерноморье во второй половине II тыс. до н.э. (Киев 1985).
- Demchenko, Levitski 1997:** T.A. Demchenko, O.G. Levitskii, Issledovaniia kurganov epokhi bronzy v Kaushanskom raione. In: Vestigii arheologice din Moldova (Chișinău 1997), 155-188 // Т.А. Демченко, О.Г. Левицкий, Исследования курганов эпохи бронзы в Каушанском районе. В сб.: Vestigii arheologice din Moldova (Chișinău 1997), 155-188.
- Dergachev 1986:** V.A. Dergachev, Moldavia i sosiednie territorii v epokhu bronzy (Kishinev 1986) // В.А. Дергачев, Молдавия и соседние территории в эпоху бронзы (Кишинев 1986).
- Florescu 1991:** A. Florescu, Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România, Așezari și necropole. Cultura și

civilizatia la Dunărea de Jos (Călărași 1991), vol. IX.

Iarovoi 1990: E.V. Iarovoi, Kurgany epokhi eneolita-bronzy Nizhnego Podnestrov'ia (Kishinev 1990) // E.B. Яровой, Курганы эпохи энеолита-бронзы Нижнего Поднепровья (Кишинев 1990).

Levitski 1995: O.G. Levitskii, Pogrebal'nyi kompleks sabatinovskoi kul'tury u s. Kyrnetsen'. In: Drevnosti Stepnego Prichernomor'ia i Kryma. T. V (Zaporozh'e 1995), 159-165 // O.G. Левицкий, Погребальный комплекс сабадиновской культуры у с. Кырнэцень. В сб.: Древности Степного Причерноморья и Крыма. Т. V (Запорожье 1995), 159-165.

Levițki, Demcenco 1994: O. Levițki, T. Demcenco, Grupul tumular de la Corjeuți-Bricerni (Rep. Moldova). In: MA XIX, 1994, 213-233.

Maliukevich, Agul'nikov 2005: A.E. Maliukevich, S.M. Agul'nikov, Raskopki kurgana no.2 u s. Mologa v Nizhnem Podnestrov'e. RA I, 1, 2005, 193-212 // A.E. Малюкевич, С.М. Агульников, Раскопки кургана №2 у с. Молога в Нижнем Поднепровье. RA I, 1, 2005, 193-212.

Manzura 1993: I. Manzura, The East-West interaction in the mirror of the Eneolithic and Early Bronze cultures in the north-west Pontic. RA 1, 1993, 23-53.

Manzura 1994: I. Manzura, Manifestări culturale în perioada de tranziție. Thraco-Dacica 15, 1994, 103-119.

Morintz 1978: S. Morintz, Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurie. Epoca bronzului în spațiul Carpato-Balcanic (București 1978).

Petrenko 1989: V.G. Petrenko, Pamiatniki eneolita i povorot k bronzovomu veku v Severo-Zapadnom Prichernomor'e. In: Istoriia i arkheologiiia Nizhnego Podunav'ia (Ren' 1989), 19-20 // В.Г. Петренко, Памятники энеолита и поворот к бронзовому веку в Северо-Западном Причерноморье. В сб.: История и археология Нижнего Подунавья (Рень 1989), 19-20.

Sava 2002: E. Sava, Die bestattungen der Noua-Kultur (Kiel 2002).

Sava 2003: E. Sava, Interferențe cultural-cronologice în epoca bronzului târziu din spațiul Carpato-Nistean (Complexul cultural Noua-Sabatinovka). Autoreferatul tezei de doctor habilitat de științe istorice (Chișinău 2003).

Sava, Agulnikov 2003: E. Sava, S. Agulnikov, Contribuții noi la definirea ritului funerar în cultura Sabatinovka. In: Interferențe cultural-cronologice în spațiul Nord-Pontic (Chișinău 2003).

Subbotin 1985: A.V. Subbotin, Semenovskii mogil'nik epokhi eneolita-bronzy. In: Novye materialy po arkheologii Severo-Zapadnogo Prichernomor'ia (Kiev 1985), 45-95 // A.B. Субботин, Семеновский могильник эпохи энеолита-бронзы. В сб.: Новые материалы по археологии Северо-Западного Причерноморья (Киев 1985), 45-95.

Subbotin, Okhotnikov 1981: A.V. Subbotin, S.B. Okhotnikov, Skifskie pogrebeniia Nizhnego Podnestrov'ia. In: Drevnosti Severo-Zapadnogo Prichernomor'ia (Kiev 1981), 102-116 // A.B. Субботин, С.Б. Охотников, Скифские погребения Нижнего Поднепровья. В сб.: Древности Северо-Западного Причерноморья (Киев 1981), 102-116.

Vanchugov 1990: V.P. Vanchugov, Belozerskie pamiatniki v Severo-Zapadnom Prichernomor'e (Kiev 1990) // В.П. Ванчугов, Белозерские памятники в Северо-Западном Причерноморье (Киев 1990).

Vanchugov 2000: V.P. Vanchugov, Problema pogrebal'nogo obriada sabatinovskoi kul'tury. In.: Arkheologiiia ta etnologiiia Skhidnoi Evropi (Odessa 2000), 39-57 // В.П. Ванчугов, Проблема погребального обряда сабадиновской культуры. В сб.: Археология та этнология Східної Європи (Одесса 2000), 39-57.

Ion Ciobanu, cercetător științific, Centrul de Arheologie, Institutul Patrimoniului cultural al AȘM, bd Ștefan cel Mare, 1. MD 2001, Chișinău, Republica Moldova, e-mail: ciuhal@yahoo.com

Serghei Agulnicov, cercetător științific, Centrul de Arheologie, Institutul Patrimoniului cultural al AȘM, bd Ștefan cel Mare, 1. MD 2001, Chișinău, Republica Moldova, e-mail: agulnicov-budjak@mail.ru